

Терешко Інна Григорівна
канд. пед. наук, доцент
УДПУ імені Павла Тичини

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР І МЕНТАЛЬНІСТЬ УКРАЇНЦІВ
(У КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «НАРОДОЗНАВСТВО ТА
ХОРЕОГРАФІЧНИЙ ФОЛЬКЛОР УКРАЇНИ»)**

Анотація: з'ясовано зміст, чинники формування та головні особливості української ментальності – «антеїзм», «кордоцентризм», релігійність, родинність, прив'язаність до землі; розкрито власне національні риси українського характеру; проаналізовано прояви національного характеру у хореографічному фольклорі. Особлива увага відводиться розгляду методики вивчення національного характеру і ментальності українців у контексті курсу «Народознавство та хореографічний фольклор України».

Ключові слова: національний характер, ментальність, хореографічний фольклор, танцювальна лексика, хорівод, побутові танці, сюжетні танці, студенти.

Терешко Інна Григорьевна
канд. пед. наук, доцент
УДПУ имени Павла Тычины

**НАЦИОНАЛЬНЫЙ ХАРАКТЕР И МЕНТАЛЬНОСТЬ УКРАИНЦЕВ
(В КОНТЕКСТЕ ИЗУЧЕНИЯ КУРСА «НАРОДОВЕДЕНИЕ И
ХОРЕОГРАФИЧЕСКИЙ ФОЛЬКЛОР УКРАИНЫ»)**

Аннотация: в статье рассмотрена актуальная проблема – изучение национального характера и ментальности украинцев современной молодежью. Раскрыты содержание, факторы формирования, главные особенности украинской ментальности – «антеизм», «кордоцентризм»,

религиозность, родственность, привязанность к земле и собственно национальные черты украинского характера. Проанализировано проявление национального характера в хореографическом фольклоре. Особое внимание отводится рассмотрению методики изучения национального характера и ментальности в контексте курса «Народоведение и хореографический фольклор Украины», в частности, описано структурные составляющие теоретической, практической, практически-деятельной частей различных видов университетских занятий.

Ключевые слова: национальный характер, ментальность, хореографический фольклор, танцевальная лексика, хоровод, бытовые танцы, сюжетные танцы, студенты.

Tereshko Inna Grugorivna
associate professor
Uman

NATIONAL CHARACTER AND MENTALITY OF UKRAINIAN PEOPLE
(IN THE CONTEXT OF THE COURSE «ETHNOLOGY AND
CHOREOGRAPHICAL FOLKLORE OF UKRAINE»)

Annotation: The article deals with the importance of the national character and mentality study for the modern youth. The presented work characterizes the content, the factors of development and the main features of Ukrainian mentality such as

«antheism», «cordocentrism», religious beliefs, family relations, attachment to land and national features of Ukrainian character. The expression of the national character in the choreographic folklore has been analyzed. Special attention is given to the methods of studying national character and mentality of Ukrainian people in the context of the course «Ethnology and choreographical folklore of

Ukraine», in particular, structural components of theoretical and practical forms of different types of classes have been revealed.

Key words: national character, mentality, choreographical folklore, choreography vocabulary, round dance, everyday dances, dances with a plot, students.

Визначальним поступом сучасного українського суспільства є прагнення інтеграції з європейської культурою в поєднанні з бажанням зберегти національну ідентичність.

Ключовими поняттями, за допомогою яких сучасна наука осмислює комплекс етнічних і національних проблем, є «ментальність» і «національний характер». Вони мають безліч форм прояву, зокрема художнє виявлення в танці. Адже саме танець, будучи частиною обряду і ритуалу, святково-розважальної і професійної художньої культури, розкриває в синтезі пластики, руху і музики національний характер.

Ментальність – це спільне «психологічне оснащення» представників певної культури, що дає змогу хаотичний потік різноманітних вражень інтегрувати свідомістю у певне світобачення. Воно і визначає поведінку людини, соціальної групи, суспільства [11, с. 4].

Менталітет (людини, суспільства, народу) – це душа, специфічне інформаційно-енергетичне поле, що охоплює емоційний, інтелектуальний та духовний рівні життєдіяльності розгорнутої соціальної системи. Природне і культурне, раціональне (інтелектуальне) і підсвідоме (інтуїтивне), індивідуальне і суспільне – все це перетинається та постійно взаємодіє на рівні менталітету і здобуває кінцеву змістовну складову на вищих – духовному, моральному та релігійному рівнях [1; 3; 11].

В українській науці не існує однієї загальноприйнятої дефініції ментальності. Заслужують на увагу праці Н. Злобіної, О. Забужко,

Л. Донченко, О. Киричука, С. Кримського, Н. Соболевої, М. Поповича, В. Храмової, В. Цимбалістого, Д. Чижевського, І. Франка та ін.

Проблема національного характеру має ґрунтовнішу традицію наукового вивчення. Вона досліджувалася філософами, істориками (В. Антонович, М. Грушевський, Д. Донцов, М. Драгоманов, М. Костомаров, В. Липинський, та ін.), психологами, соціологами, культурологами (Ю. Бромлей, П. Гнатенко, В. Козлов, І. Кон, О. Кульчицький, О. Леонтєв, В. Янів та ін.), мовознавцями, літературознавцями, фольклористами (М. Максимович, І. Огієнко, О. Потебня, М. Сумцов, І. Франко, П. Чубинський та ін.), педагогами (Г. Ващенко, С. Сірополко, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, Т. Усатенко, М. Ярмаченко та ін.). Учені розглядали «національний характер» як сукупність рис, що історично склалися у представників тієї чи іншої нації і визначають їхній типовий спосіб дій, звичку, манеру поведінки, спосіб життя і виявляються у побутовій сфері, в ціннісних ставленнях до навколишнього світу, до себе та інших народів, а також у культурі, традиціях, звичаях, обрядах [2; 3; 5; 11].

Менталітет народу, його національний характер формується, як правило, на ранніх стадіях історичного розвитку під впливом природно-географічних умов, геополітичного положення, домінуючою релігії, соціально-економічних чинників. Сформувавшись, вони стають визначальними для розвитку національної культури. Зокрема, Володимир Антонович вважав, що «Народний характер складається з якостей природжених і вжитих культурою... Ніяка культура не в силі, знищити природжених якостей, але ж мета всякої культури повинна бути в тім, що культура матиме вплив на характер народу, що дасть спроможність розвинути бажаним, позитивним якостям і одведе відповідне місце для якостей небажаних, негативних...» [1, с. 98].

Народний танець як відображення національного характеру досліджували українські хореографи О. Васильєва, Я. Демківа, М. Загорц,

К. Кіндер, Б. Кокуленко, Є. Корольова, О. Мініна, В. Пастух, М. Полятикіна, В. Шкоріненко та ін.

Мета статті – розкрити методика вивчення менталітету і національного характеру українців в контексті курсу «Народознавство та хореографічний фольклор України».

У структурі навальної дисципліни «Народознавство та хореографічний фольклор України» на вивчення теми: «Хореографічний фольклор як вияв національного характеру і ментальності українців» виділяється 6 годин (2 год. лекційних, 2 год. практичного, 2 год. лабораторного заняття).

Перш ніж перейти до вивчення проявів національного характеру та українського менталітету в хореографічному фольклорі пропонуємо, на лекції, особливу увагу приділити з'ясуванню змісту цих понять. На нашу думку, роз'яснюючи феномени «ментальність», «національний характер», необхідно розглядати їх не просто як набір окремих елементів, сукупність властивостей, а як цілісність, до змістовного поля яких належать такі провідні особливості української світоглядно-філософської ментальності, як «антеїзм», «кордоцентризм», релігійність, родинність, прив'язаність до землі та власне національні риси українського характеру (емоційність, ліризм, м'якість, доброзичливість, щирість, відвертість і т. ін.).

Звертаємо увагу студентів, що відносну стійкість рис ментальності та національного характеру українців можемо спостерігати у хореографічному фольклорі, адже різні історичні, географічні, кліматичні, соціально-політичні, економічні фактори розвитку нації значно вплинули на його формування.

Про це свідчать праці українських вчених. Зокрема, досліджуючи мову національного танцю, В. Литвененко зауважує, що «Немає ні нації, ні держави без національного танцю. Бо національний танець – це світосприйняття, спорідненість з народом, можна сказати код і паспорт суспільства. І якщо глибинні риси національного характеру живі, – живі і

глибинні риси національного танцю, а саме – розуміння світу і своє відображення його у образі, своєму образі. Але якщо змінюються умови життя народу, міняються і риси характеру народу, не може не мінятися й танець і його мова» [9, с. 228].

Яків Головацький, у праці «Несколько слов об играх общественных на Руси», високо оцінює роль танцю у вихованні молодого покоління, у розвитку національної традиції і духовної культури народу. «Дух народа верно пробивается в плясах и играх его. То, что он чувствует, чем перенята грудь его, тое и внешне являет он в движениях тела и в песнях своих... Пляси носят на себе характер народа... выражают его житье-бытье повседневное» [4, с. 365].

На лекції важливо відзначити, що хореографічній творчості українців притаманна піднесеність у трактуванні природи та народного побуту, органічний контакт з народними обрядами та звичаями. Українські танці вирізняються своєю манерою виконання, самобутністю, образами та пластикою, неповторністю рухів та композицій. Вони мають свій стиль, свою мову, яка витворювалася протягом історичного шляху, враховуючи інокультурні впливи. За В. Литвененко «Мовою танцю, його головним виражальним засобом є пластичні, емоційні рухи людини і організоване у часі і просторі, узгоджене виконання людьми цих рухів у визначеному художньо-композиційному розташуванні. Словом, пронизані певним змістом рухи і образне композиційне розташування (композиційний рисунок) складають мову танцю – його виражальні засоби» [9, с. 228].

Наступним питанням лекції є розгляд прояву національного характеру у хореографічному фольклорі.

Звертаємо увагу студентів, що національний характер починає проявляється у хореографічній культурі сивої давнини, зокрема у багатих тематикою та глибоких емоційністю танцювально-пісенних весняних ігрищах та ліричних дівочих хороводах, у рухах, фігурах, ритмах та міміці яких, крім багатих образів та глибокої символіки, виражається безмежна

радість життя, непохитна віра в краще майбутнє, висока любов. «Це ті драти, через які тече творчий дух дідів-прадідів до наших душ, через які проходить натхнення до творчого життя, дух ідеалу – родини, любові...» [6, с.182].

Тексти хороводів («А ми просо сіяли», «Мак», «Подольночка», «Воротар», «Кривий танець», «Жучок», «Вербовая кладочка», «Царівна» та ін.) розкривають язичницьку складову традиційної української ментальності. У хороводах відображаються такі риси характеру як консервативність, колективізм, відчуття волі, правди, високої шани до предків, працьовитість.

Хороводи мали певну педагогічну спрямованість – вони надавали можливість для самореалізації підростаючої особистості, виховували впевненість, сміливість, довірливість, доброзичливість, милосердя, оптимізм.

Різноманітна пластична символіка архаїчної танцювальної хороводної спадщини (колові рухи (простий танцювальний крок, припадання, упадання, перемінний крок та ін.), рухи голови, рук, корпусу передають такі риси національного характеру як великодушність, витонченість, відкритість, вірність, гостинність, гуманність, жіночність, життєлюбність, люб'язність, ніжність, привітність, сердечність, чутливість, щирість тощо. Адже у хороводах втілена жіноча іпостась «української душі», жіночий модус національного характеру.

Варіативність побудови малюнків хороводів демонструє винахідливість українців та здібність до імпровізації, тобто відображає творчий початок українського національного характеру.

Ідеал відважного лицаря і мужнього вояка формувався за часів козацької доби. Саме у козацьких танцях гопак, козак, гайдук, чумак, тропак втілюються такі чоловічі властивості українського національного характеру, як завзятість, відвага, широта душі, мужність, рішучість, безстрашність, формотворчий дух.

Козацькі танці виконувались не лише для особистого задоволення й розваги. Вони мали значний елемент професіоналізму та вишколення. [8].

Характерні риси козацьких танців – сила і спритність, героїзм і благородство. У своїй основі – це імпровізаційні танці, які виконували лише чоловіки і у яких основна роль відводилася індивідуальній творчості. Виконавці «вистрибували, робили вихляси, витинали голубці, забивали гопака та сідали гайдука» – хто кого перетанцює. Та попри імпровізаційність, танцювати теж треба було вчитися. Досвідчені козаки знали логіку танцю: вони починали рухатися повільно, відкриваючи танець простими кроками і закінчуючи наскоками й карколомними стрибками. Танцюристи взаємодіяли один з одним, намагаючись відчутти партнера, розкрити його задум, підлаштуватися під нього. У танці можна було підготувати молодь до справжнього бою, який чекав на неї в поході [5].

Виконання рухів козацьких танців можна інтерпретувати як образно-пластичне втілення таких властивостей національного характеру як активність, артистичність, безстрашність, благородство, бешкетництво, великодушність, винахідливість, витримка, відважність, воля, дотепність, завзятість, моторність, наполегливість, незалежність, рішучість, серйозність.

Широта, винахідливість, дотепність, нестримна веселість, гумору українців проявляється у побутових (полька, краков'як, метелиця, кадриль, коломийка, гуцулка та ін.) та сюжетних («Шевчик», «Коваль», «Катерина», «Голубка», «Бондарівна» та ін.) танцях.

У танцювальній лексиці таких танців передаються такі риси характеру, як великодушність, вірність, вміння бути вдячним, вміння любити, вміння розуміти, вміння прощати, гостинність, дбайливість, доброзичливість, доброта, дружелюбність, емоційність, охайність, почуття обов'язку, почуття власної гідності, почуття гумору, привабливість, привітність, принциповість, природність, працездатність,

працьовитість, усміхненість, хазяйновитість, цілеспрямованість, чуттєвість, щедрість.

На практичному занятті, крім питань, яких торкався лектор на лекції, розглядаються: основні (расові, геопсихічні, історичні, соціопсихічні, культуроморфічні, глибинно психічні) чинники формування національного характеру українців (за О. Кульчицьким); етнічні складники (трипільський, понтійський, готський, київсько-руський первені) – за працею Юрія Липи «Призначення України»; соціопсихічні риси українського характеру (нордійський, понтійський, динарський, остійський типи характеру).

Лабораторні заняття передбачають виконання різноманітних творчих завдань.

У фольклорному танці національний характер яскраво передається за допомогою хореографічної лексики. Відомо, що за допомогою танцювальної лексики виконавець може висловити велике різноманіття людських почуттів і емоцій, будь-яке «па» передає душевний стан (смуток, печаль, радість, захоплення, здивування і т. ін.).

Для кращого розуміння вияву національного характеру, а також розвитку націоментальних рис характеру студентів ми пропонуємо такі творчі завдання:

1. Індивідуальне завдання. Пропонується виконати танцювальні рухи «припадання», «перемінний крок», «бігунець», «кулупалочка», «голубець», «тинок», «вихилясник», оберти, «розніжки», «присядки», «повзунці», передаючи різні риси національного характеру: великодушність, витонченість, відкритість, вірність, гостинність, гуманність, жіночність, життєлюбність, люб'язність, ніжність, привітність, сердечність, чутливість, щирість тощо.

2. Групове завдання. Обравши характерні властивості національного характеру (активність, безстрашність, благородство, бешкетництво, великодушність, винахідливість, витримка, відважність, воля, дотепність, завзятість, моторність, наполегливість, незалежність,

рішучість, серйозність, вміння любити, вміння розуміти, вміння прощати, гостинність, дбайливість, доброзичливість, доброта, дружелюбність, емоційність, охайність, почуття обов'язку, привабливість, привітність, принциповість, природність, працездатність, працьовитість, усміхненість, хазяйновитість, чуттєвість, щедрість та ін.) та характерну лексику для певного образу, створити хореографічну картинку на одну з обраних тем: «Сваха», «Теща», «Меланка», «Баламут», «Запорізькі козаки».

Таким чином, процес засвоєння теми: «Хореографічний фольклор як вияв національного характеру і ментальності українців» складається структурних складових: теоретичної частини (пізнавальної), який охоплює вивчення змісту і основних компонентів ментальності та національного характеру; практичної частини, яка включає характеристику емоційно-чуттєвої сфери національного характеру українців та формує ставлення студентів до культурної спадщини свого народу, його способу життя, ціннісних орієнтацій тощо); практично-дієвої, що передбачає виконання різноманітних творчих завдань.

Вивчення національного характеру та ментальності українців в контексті курсу «Народознавство та хореографічний фольклор України» реалізується шляхом засвоєння національно-культурних цінностей та ідеалів, а також усвідомлення студентами власної культурної самобутності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович В. Три національні типи народні / В. Антонович // Антонович В. Моя сповідь: вибрані історичні та публіцистичні твори / упоряд. О. Тодійчук, В. Ульяновський; вст. ст. та комент. В. Ульяновського. – К.: Либідь, 1995. – 816 с. – С. 90 – 101.

2. Василькевич Х. Характеристика національного характеру сучасної української молоді [Електронний ресурс] / Христина Василькевич // Політична психологія. – 2003. – С. 21 – 27. – Режим доступу: <http://www.franko.lviv.ua/faculty/Phil/Visnyk/politpsyhol/r1/4Vasulkevuch.doc>.
3. Гнатенко П. И. Национальная психология [Електронний ресурс] / П. И. Гнатенко. – Днепропетровск-ДГУ, 2000. – 213 с. – Режим доступу: http://www.geocities.com/svr_2000svr_us/gnt/.
4. Головацкий Я. Народные игры, песни Галицкой и Угорской Руси / Яков Головацкий. – М., 1878. – Ч. III : (Несколько слов об играх общественных на Руси). – 521 с.
5. Довгопол Н. З історії козацького танцю [Електронний ресурс] / Н. Довгопол. – Режим доступу: <http://re-mag.com.ua/uncategorized/cossacs-dance-gopak.html>
6. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: [У 3 кн., 6 т.] / Степан Килимник. – Факс. Вид. – К.: АТ «Обереги», 1994. – Кн. I, т. I: (Зимовий цикл); т. 2: (Весняний цикл). – 400 с.
7. Кіптілова Н. Гопак як один феноменів українського танцю / Н. Кіптілова // Вісник Львівського університету. Серія мист-во. – 2014. – Вип. 14. – С. 75 – 80.
8. Купленик В. Козацький танець та його вплив на розвиток українських народних танців [Електронний ресурс] / Вадим Купленик. – Режим доступу: <http://barvinochok.com.ua>
9. Литвиненко В. А. Мова національного танцю / В. А. Литвиненко // Культура і мистецтво у сучасному світі: Збірник наукових праць. Наукові записки КНУКіМ. – Вип.12. – 2011. – С. 227 – 232.
10. Мініна О. М. Народний танець як відображення національного характеру [Електронний ресурс] / О. М. Мініна // Культура України. – 2013. – Вип. 41. – С. 212 – 219. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ku_2013_41_27

11. Українська душа. – К., «Фенікс», 1992. – 128 с.
12. Швецова А. В. Національний характер як усталена психологічна структура / А. В. Швецова // Культура народів Причорномор'я. – 1997. – № 2. – С. 317 – 321

SPY`SOK VY`KORY`STANY`X DZHEREI

1. Antonovy`ch V. Try` nacional`ni ty`py` narodni / V. Antonovy`ch // Antonovy`ch V. Moya spovid` : vy`brani istory`chni ta publicy`sty`chni tvory` / uporyad. O. Todijchuk, V. Ul`yanovs`ky`j; vst. st. ta koment. V. Ul`yanovs`kogo. – K.: Ly`bid`, 1995. – 816 s. – S. 90 – 101.

2. Vasy`l`kevych X. Xaraktery`sty`ka nacional`nogo karakteru suchasnoyi ukrayins`koyi molodi [Elektronny`j resurs] / Xry`sty`na Vasy`l`kevych // Polity`chna psy`xologiya. – 2003. – S. 21 – 27. – Re`zhy`m dostupu:

<http://www.franko.lviv.ua/faculty/Phil/Visnyk/politpsyhol/r1/4Vasulkevuch.doc>.

3. Gnatenko P. Y`. Nacy`onal`naya psy`xology`ya [Elektronny`j resurs] / P. Y`. Gnatenko. – Dnepropetrovsk-DGU, 2000. – 213 s. – Re`zhy`m dostupu: http://www.geocities.com/svr_2000svr_us/gnt/.

4. Golovaczky`j Ya. Narodnye y`gry, pesny` Galy`czkoj y` Ugorskoj Rusy` / Yakov Golovaczky`j. – M., 1878. – Ch. III : (Neskol`ko slov ob y`grax obshhestvenny`kh na Rusy`). – 521 s.

5. Dovgopol N. Z istoriyi kozacz`kogo tancyu [Elektronny`j resurs] / N. Dovgopol. – Re`zhy`m dostupu: <http://re-mag.com.ua /uncategorized /cossacs-dance-gopak.html>

6. Ky`ly`mny`k S. Ukrayins`ky`j rik u narodny`x zvy`chayah v istory`chnomu osvittenni: [U 3 kn., 6 t.] / Stepan Ky`ly`mny`k. – Faks. Vy`d. – K.: AT «Oberegy`», 1994. – Kn. I, t. I: (Zy`movy`j cy`kl); t. 2: (Vesnyany`j cy`kl). – 400 s.

7. Kiptilova N. Gopak yak ody`n fenomeniv ukrayins`kogo tancyu / N. Kiptilova // Visny`k L`vivs`kogo universy`tetu. Seriya my`st-vo. – 2014. – Vy`p. 14. – S. 75 – 80.
8. Kupleny`k V. Kozacz`ky`j tanecz` ta jogo vply`v na rozvy`tok ukrayins`ky`x narodny`x tanciv [Elektronny`j resurs] / Vady`m Kupleny`k. – Rezhy`m dostupu: [http:// barvinochok.com.ua](http://barvinochok.com.ua)
9. Ly`tvynenko V. A. Mova nacional`nogo tancyu / V. A. Ly`tvynenko // Kul`tura i my`stecztvo u suchasnomu sviti: Zbirny`k naukovy`x prac`. Naukovi zapy`sky` KNUKiM. – Vy`p.12. – 2011. – S. 227 – 232.
10. Minina O. M. Narodny`j tanecz` yak vidobrazhennya nacional`nogo xarakteru [Elektronny`j resurs] / O. M. Minina // Kul`tura Ukrainy`. – 2013. – Vy`p. 41. – S. 212 – 219. – Rezhy`m dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ku_2013_41_27
11. Ukrayins`ka dusha. – K., «Feniks», 1992. – 128 s.
12. Shveczova A. V. Nacional`ny`j xarakter yak ustalena psy`xologichna struktura / A. V. Shveczova // Kul`tura narodov Pry`cher`nomor`ya. – 1997. – # 2. – S. 317 – 321